

Z. Karvalics László

HÁROM NEMBÉLI INFODÉMIÁKRÚL

[INTÉS AZ ŐRZŐKHÖZ]

2020-04-07 | ESSZÉ, INTÉS AZ ŐRZŐKHÖZ

Ó, mily indulattal ostromoznák most 17. századi puritán prédikátoraink, Csúzi Cseh Jakab és a négy Jánosok (a Bökényi Philep, a Mikolai Hegedűs, a Veresegyházi Szentjelmeg az Apáczai Csere) mindazokat, akik a „vérhüdt dögvész” időszakában nem

átallják hamis szóra nyitni az ajkukat vagy cselekvés helyett mihaszna igék jámbor hallgatásában gyönyörködnek! De hát mit lehet csinálni a plakátmagányt felváltó karanténmagányban? Törekedni, hogy a „*haszontalan, semmirekellő és vétkes dolgokról való csácsogás*” bűne helyett a szó fegyverével „*vitézkedjünk a jelen valók ellen... erős tusakodással*”.

Vajon hogyan reagált volna a fenti sorok szerzője, Kézdivásárhelyi Matkó István ^[1], ha az Egyesült Nemzetek egészségügyi világszervezetének egyik jelentésében ^[2] azt olvassa, hogy a világjárvány időszakában új veszélyforrásként jelent meg a „masszív infodémia”? („*A túlzott mennyiségű, hol helyes, hol pontatlan információ, amely megnehezíti a szavahihető ismeretforrások és a megbízható útmutatások fellelését, amikor szükség van rá... a biológiai fenyegetést súlyosbító információs mérgezés a terjedő tévhitekkel és semmire nem jó gyógyszerekkel.*”) Minden bizonnyal további tételekkel egészítené ki a „*haszontalan és bűnre csalogató, fajtalan könyvek olvasásának*” erős tilalmát, hogy távol maradhassunk a pusztá szóbeszéd meghallgatásának vétkétől, a pontatlan hírek viszolyogtató voltától és a valóság nemtelen céllal eltorzított magyarázatainak pokolba vezető fertelmességétől.

Megoldásként pedig bizonyára hasonlót javasolna, mint a WHO illetékesei: megalapozott, hiteles, bizonyítékokra támaszkodó információszolgáltató felületek létrehozását és fenntartását a hivatalos és közösségi média-csatornákon, amelyek hozzájárulnak az álhírek és a mítoszok kirotálásához a közleményáramban. Esetleg mellé illesztené prédikátortársa, Nógrádi Mátyás örökérvényű tézisét: „*aki kevesen nem igaz, sokon sem igaz az: és aki kevesen igaz, sokon is igaz az*”.

információs kiszolgáltatottság

Most tekintsünk el attól, hogy az idézett közlemény maga is aggályokat vet fel, hiszen az, hogy valaki számára épp a túlzott mennyiségű információ nehezítse meg a megfelelő

tartalmakhoz jutást, *csak az egyik, és nem is a legjellemzőbb esete az aktuálisan tapasztalható információs kiszolgáltatottság-fajtáknak.* (A 'túl sok információ' ugyanolyan ostoba mítosz, mint az 'értelmiségi túlképzés', de erről majd máskor).

Sokkal jellemzőbb szembesülni az adekvát információ rendelkezésre állásának hiányával, szándékosan eltorzított információval vagy az elhallgatott információk „fekete lyukaival”.

Az információ és az epidémia/pandémia szavak összevonásából képzett infodémia a WHO-szótárban tehát „*az információ-áramlásnak a járvány kapcsán igazodási pontokat kereső állampolgárok tájékozódását nehezítő fertőzöttsége*” értelemben használatos.

Ez az értelmezés azonban az elmúlt évek során egyre durvábban kopogtató, az információs környezetszennyezést az álhírek és igazság utáni világ fogalmával megragadó narratívák egyszerű alkalmazása a járvány-kommunikációra. (Amelyekről szintén épp napjainkban bizonyosodik be, milyen rémisztő túlzásokon alapultak, és mennyire másképp kell értékelnünk, mint eddig.)

Ha a járványhelyzet kapcsán ragaszkodunk az infodémia kifejezéshez (és miért ne tennénk, *’ínyetölt’*, helyre kis szóalkotás), sokkal átfogóbb értelmet kell tulajdonítanunk neki.

Az információs viselkedés ugyanis az a képességünk, hogy a külvilágról szerzett értesüléseket jelentésteli tartalommal alakítva olyan irányba tudjuk fordítani – döntéseinken keresztül – a cselekvéseinket, hogy azzal a leghatékonyabban befolyásoljuk a felkészülést a jövőben bekövetkező kedvezőtlen vagy kedvező hatásokra. Minden, ami az információs ciklus bármely pontján gyengíti a cselekvésképeséget, patológiás természetű. Minden, ami hatékonyabbá teszi, gyógyító erejű, vitalizáló.

Elég ezt az egyszerű információs ciklusmodellt használni, hogy felismerjük a prevenció, a korai figyelmeztetés és a megfelelő irányú korai cselekvés megkülönböztetett fontosságát: hiszen a kezdetlegesebb evolúciós képességen, a regeneráción túllépve elkerülő viselkedéssel segíti az egyének és csoportjaik túlélését. Mindnyájan találkoztunk olyan grafikonokkal, amelyek a távolságtartás elrendelésének egyetlen napnyi különbségéből a megfertőződési ráta óriási eltéréseit tudták levezetni. Tudjuk, hogy a kínai vagy a tiroli góc járvány-adatainak késői közzététele milyen mértékben járult a terjedéshez.

a nyelven is erőszakot téve

De közismert-e, hogy kutatók és járványügyi szakemberek legalább két évtizede kongatják a vészharangot, hangsúlyozzák a megelőző cselekvés

fontosságát, figyelmeztetnek a kitettségekre és sérülékenységre? Hogy nemcsak a koronavírusra, hanem más kórokozók terjedésére is erős és hatékony modelleket és megelőzési protokollokat dolgoztak ki? És vajon kik azok, akik mindezt bagatellizálták, relativizálták, megkérdőjelezték? Épp azok, akikre a legnagyobb döntési és beavatkozási potenciál birtoklása (nevezzük hatalomnak) a legnagyobb felelősséget is helyezte. Akik annak az irtózatos veszteségnek a töredékéből, amit most a világgazdaság elszenved, sokkal magasabb szintű készültséget érhetnek volna el – és már azzal is sokat tehettek volna, ha nem gyengítik meg a járványügy korábban kiépült szervezeti- és tudáshátországát. Annak a multipoláris világnak a gazdasági-politikai elitjéről beszélünk, amelynek egy része az egymás közti információs háborúik szennyezett altalajáról az információs fertőzést manipuláció, megtévesztés és hazugságokkal is operáló propaganda formájában saját politikai ellenfeleikre és

állampolgáraikra is átplántálta, a jelentéscsere legfontosabb eszközén, magán a nyelven is erőszakot téve közben. (És ne csak arra gondoljunk, hogyan korlátozták a koronavírus szó használatát Türkmenisztánban **[3]**, idézzük fel, hány formában szembesültünk az elmúlt években a jelentések kisajátításából épülő mesterséges Patyomkin-valóságokkal – amelyek közül mondjuk a Soros-pénzelte migránstámogató civilszervezetek fantomképe is csak egy gyorsan gyógyuló karcolás.) Csoda-e hát, ha sokáig nem sikerült megfelelő fogást találni azon sem, hogyan kéne gyorsan, hitelesen és elfogulatlanul tájékoztatni a megfelelő cselekvéstervezés érdekében? Ez a szerep a remekül teljesítő és gyorsan tanuló médiamunkásokra várt, miközben a pótcselekvésekből csak a rémhírterjesztőkkel szembeni fellépés jogi dimenzióinak újrakalibrálására futotta...

Ha a fentiek nem gyengítették volna az információs immunrendszert, jóval kevesebb táptalaj marad az álhírek terjesztői, a kacagtató mivoltukban is gyomorszorító összeesküvés-elméletek és a megtévesztéssel operáló bűnözők számára is (panoptikumuk élén a legszörnyűbb lovasokkal, az unokázós csalókkal, akik a leginkább fenyegetett társadalmi csoporttal szemben e különösen válságos időkben is gátlástalanul megvalósítják a legsúlyosabb bizalom-bűncselekményt).

Az infodémia második, kiterjesztett értelmezése tehát a járvánnyal szembeni védekezéshez szükséges cselekvőképesség meggyengítése az információs ökoszisztéma bármely pontján, bármilyen innen származó hatásra visszavezethetően.

Csakhogy van az infodémiának egy harmadik jelentése is – amit kitalálásakor szántak neki. A szóösszerántást ugyanis egy előző világjárvány kapcsán, tizenhét évvel ezelőtt alkotta meg David J. Rothkopf, a neves politikai elemző. A fogalmi újítással a közel nyolcezer megbetegedést és ötszáznál is több halálesetet hozó SARS-fertőzést kísérő „másodlagos epidémiára” igyekezett felhívni a figyelmet, amelynek következményeit *súlyosabbnak látta, mint magának a vírusnak a vándorlását és pusztítását.* **[4]** Az *információs járványban* vélte ugyanis megtalálni az okot, ami egy „elfuserált kínai helyi egészségügyi krízisből globális gazdasági és társadalmi összeomlást növesztett”.

Rothkopf az infodémiát „*a félelemmel, spekulációval és pletykával kevert ténydarabkák a korszerű információtechnológiának köszönhető szélesebb és további torzulásokat eredményező világméretű terjedéseként*” határozta meg. A kifejezés eredeti jelentésének megfogalmazásakor az aktuális világjárvány tehát csak apropó, tipikus forma: az infodémia-fogalom nemcsak és nem elsősorban epidemiológiai kontextusban használható, hanem minden más esetben is, amikor *információs fertőzés torzítja a helyzetértékelést és gyengíti a cselekvőképességet.*

Rothkopf egykor a terrorizmustól a cápaészlelésekig sorolt példákat, de hol voltunk akkor még a Brexittől vagy a migránskérdéstől! Mai szemmel persze jól látszik, hogy már nem egyszerű „médiahatásról” van szó: a tömegmédiá, a szakosított orgánumok, a tudományos műhelyek és az internetes oldalak hírfolyama olvad össze a mobiltelefon-beszélgetések, szöveges üzenetek, emailek informális áramával, amelyben átláthatatlanul keveredik tény, talmi híresztelés, interpretáció és propaganda. A sokféle alakváltozatban pusztító „információs vírusok” globális pánikot, irracionális viselkedést eredményeznek, alapvető problémák esetében homályosítják el a látásunkat, túlterhelik az infrastruktúrát, püfölik a piacokat és erősen rontják a mindennapi élet minőségét – a mediatizált politikai kultúra mély válságáról üzenve.

destabilizáló torzítások

Rothkopf 2003-ban azt várta, hogy az infodémiát gerjesztő erők természetrajzának megértése segíti jobbra és hatékonyabbá tenni a korai riasztás rendszereit – nemcsak

járványügyi, hanem más, felfordulásokkal járó társadalmi helyzetek kapcsán is. A destabilizáló torzítások számtalan, most alaposan megismert fajtája válik majd visszaszoríthatóvá és kiküszöbölhetővé. Egyének, vállalatok és akár teljes országok is „immunizálódhatnak” az infodémiával szemben, ha sikeresen építik fel hitelességüket. Az információk fertőzéssel szemben az autentikus tudás, a helyiértékén kezelt szakértői interpretáció a gyógyszer.

2020 nyomasztó tavasza bebizonyította, hogy ez az előrejelzés fájdalmasan *tévesnek bizonyult*. A kérdés tehát úgy is feltehető: mi kell ahhoz, hogy Rothkopf várakozása beteljesíthető legyen, új alapokra helyezve az információkezelés és a tudásgazdálkodás új, a kihívásokhoz magasabb szinten igazodó rendjét, a hatalommal járó jogok felől a hatalommal járó felelősség irányába tolva a politikai alrendszert?

Válasz helyett ^[5] Bökényi Philep János 400 évvel ezelőtt írt soraihoz fordulok: „*ezek a dolgok, melyek a mi megfoghatásunk felett vannak, felette sokkal méltóságosbak, mint az esméretek ezen kicsiny morzsalékja, amelyet ím, itt illy nagy veszedelemmel keresünk.*”

1. *Ama kegyelemnek mennyei harmatja. A 17. századi magyar puritanizmus irodalmából* (Válogatta és az előszót írta Balogh Judit) Harmat/Koinónia, 1995. 19–20. o. A későbbi idézetek szöveghelyei: Nógrádi Mátyás 26. o., Bökényi Philep János 47. o. ↑
2. Technical Focus section, *WHO's Novel Coronavirus (2019-nCoV) Situation Report* (No.13, February 2., 2020 edition) ↑
3. <https://rsf.org/en/news/coronavirus-limits-turkmenistan?fbclid=IwAR13WRAF45a6c7PTxVhqD3jEBrU8jQesiUTnalroO44MR0dwXW0S3UW4zCk> ↑
4. Cikke (2003. május 11-én jelent meg a Washington Post vélemény rovatában *When the Buzz Bites Back* (Amikor az üres szlogen visszavág) címmel, elérhető itt: <https://www.washingtonpost.com/archive/opinions/2003/05/11/when-the-buzz-bites-back/bc8cd84f-cab6-4648-bf58-0277261af6cd/> ↑
5. Az Institute of Advanced Studies Közseg (IASK) ösztöndíjasaként ezeket a kérdéseket terjedelmes műhelytanulmányban is tárgyalom, amelyhez ebből a szövegből is használok részeket (ZKL). Az Intézet Web-oldalán <https://iask.hu/hu/> további írások olvashatóak a koronavírussal kapcsolatban, I. elsősorban Daniel Brooks előadását <https://iask.hu/hu/a-tokeletes-vihar-klimavaltozas-uj-felmerulo-betegsegek-es-mi-emberek/> és Miszlivetz Ferenc elemzését <https://iask.hu/en/wake-up-call-questions-during-the-time-of-covid-19-coronavirus-written-by-ferenc-miszlivetz/> ↑